

7. Про Фонд державного майна України : Закон України від 09 грудня 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4107-17>

8. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (із змін. та доп.) – [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

9. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 № 442. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF/conv>

10. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. – К. : Ваїте, 2014. – 376 с.

УДК 347.73

Вакарюк Л.В.,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Гусар Л.В.,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та криміналістики
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню сучасних підходів до розуміння системи фінансового права України та її структурного елементу фінансово-правового інституту. Зокрема аналізується зміст, вказується на переваги та недоліки трьох найбільш поширених у науці фінансового права концепцій побудови системи фінансового права – фондової, інституційної

та посуб'єктної. Також предметом аналізу виступають положення альтернативного системного підходу до з'ясування сутності системи фінансового права. Саме дослідження системи фінансового права та фінансово-правових інститутів з позицій даного підходу, на думку авторів, є найбільш плідним для з'ясування юридичної природи останньої.

Ключові слова: фінансове право, система фінансового права, інститут фінансового права, фондова концепція, інституційна концепція, посуб'єктна концепція, системний підхід.

Статья посвящена исследованию современных подходов к пониманию системы финансового права Украины и её структурного элемента финансово-правового института. В частности анализируется содержание, указывается на достоинства и недостатки трёх наиболее распространенных в науке финансового права концепций построения системы финансового права – фондовой, институциональной и субъектной. Также предметом анализа являются положения альтернативного системного подхода к определению сущности системы финансового права. Исследование системы финансового права и финансово-правового института именно с позиций этого подхода, по мнению авторов, является наиболее плодотворным для определения юридической природы последней.

Ключевые слова: финансовое право, система финансового права, институт финансового права, фондовая концепция, институциональная концепция, субъектная концепция, системный подход.

The article investigates contemporary approaches to understanding the system of financial law in Ukraine and its structural element of financial-and-legal institution. In particular analyzed the content indicated on the advantages and disadvantages of the three most common in science of financial law concept finance system construction - stock, institutional and subjective. Also the subject of the analysis is the position of alternate systematic approach to clarify the nature of financial law. This study system of

financial law and financial-and legal institutions from the standpoint of this approach, in our opinion, is the most fruitful for understanding the legal nature of the latter.

Keywords: financial law, the system of financial law, financial-and-legal institute, stock concept, institutional concept, subjective concept, systematic approach.

Постановка проблеми. Проблема системної природи фінансового права як самостійної галузі права, визначення істотних особливостей системи фінансового права та її структурних елементів займає надзвичайно важливе місце, і, безперечно, була предметом дослідження у різні періоди розвитку фінансово-правової науки. Наука фінансового права пострадянського періоду у питаннях систематизації фінансового права продовжує залишатися на позиціях економічного детермінізму та розглядати критерії виділення фінансово-правових інститутів переважно з позицій інституційної концепції систематизації права. Проте, стрімкий розвиток суспільного виробництва, трансформація ринкових відносин, в тому числі фінансово-правових, ознаменувалися появою нових підходів до характеристики понятійно-категорійного апарату фінансового права, що проявляється в уточненні поняття та сутності «системи фінансового права» та критеріїв виділення фінансово-правових інститутів.

Аналіз дослідження даної проблеми. Яскравими представниками сучасної науки фінансового права, що досліджували поняття, природу та критерії систематизації фінансово-правових інститутів можна вважати Є.О. Алісова, Ю.В. Боднарука, Л.К. Воронову, В.М. Вишневецького, Р.О. Гаврилюк, І.Ф. Заверуху, М.П. Кучерявенка, Т.А. Латковську, О.А. Лукашева, О.А. Музику-Стефанчук, А.А. Нечай, О.П. Орлюк, П.С. Пацурківського, Н.Ю. Пришву, Л.А. Савченко.

Метою даної статті є дослідження сучасних підходів до розуміння системи фінансового права України та її структурного елементу фінансово-правового інституту.

Виклад основного матеріалу. Загалом в сучасний період свого розвитку наука фінансового права продовжує підходити до дослідження проблематики системи фінансового права з позицій

наступних трьох концепцій – фондової, інституційної та посуб'єктної [1, с. 123].

В українській фінансово-правовій науці пострадянського періоду яскравим представником фондової теорії системи фінансового права є, на нашу думку, відомий теоретик фінансового права А.А. Нечай. Досліджуючи проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків, вона прийшла до висновку про те, що «Сучасна система публічних фінансів в Україні включає такі ланки: 1) публічні фінанси держави – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів держави; 2) публічні фінанси органів місцевого самоврядування – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів органів місцевого самоврядування всіх видів; 3) публічні фінанси суспільного (соціального) призначення – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні (соціальні) інтереси, визнані державою або органами місцевого самоврядування, та які не є державною чи комунальною власністю» [2, с. 97-98]. Причому, на думку А.А. Нечай, матеріальною основою системи публічних фінансів виступають саме публічні фонди коштів. Вона переконливо довела, що поява в Україні на сучасному етапі публічних накопичувальних фондів коштів розширила та збагатила предмет фінансового права новими фінансово-правовими інститутами. Можна із впевненістю сказати, що такі інститути являють собою сукупність правових норм, що регулюють однорідні групи суспільних відносин, які пов'язані з задоволенням усіх видів публічного інтересу і виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів, а також здійснення контролю за цим процесом [2, с. 98-99].

Ще одним прихильником так званої фондової концепції вважається представник харківської школи фінансового права О.А. Лукашев. Зокрема, він пише: «методологічним критерієм побудови Особливої частини фінансового права повинен бути

принцип відповідності фінансово-правових інститутів, які формуються на основі публічного грошового фонду, який у свою чергу, є ланкою фінансової системи держави. Якщо ланка фінансової системи представлена певною сукупністю фондів (наприклад, бюджетна система), то такій ланці повинна кореспондуватись відносно відокремлена сукупність взаємопов'язаних фінансово-правових інститутів, тобто, підгалузь фінансового права (бюджетне право)». На його думку, критерієм виділення фінансово-правового інституту повинен бути певний публічний грошовий фонд незалежно від суб'єктного складу правовідносин, що виникають з приводу формування, розподілу і використання коштів такого фонду [3, с. 3].

Отже, представники пострадянської фондової концепції системності фінансового права в якості критерію для виділення та систематизації інститутів особливої частини фінансового права обирають не властивий фінансовому праву не правовий критерій, а зовнішній по відношенню до фінансового права фактор – фонд публічних фінансових ресурсів. При чому окремі з них пов'язують утворення, розподіл (перерозподіл) та використання того чи іншого публічного фонду коштів із характером інтересу, що задовольняється за рахунок даного фонду.

Наступною концепцією системи фінансового права, яка залишається найбільш поширеною та яку поділяє переважна більшість сучасних представників науки фінансового права, є інституційна концепція. Теоретичні дослідження природи системи фінансового права та її структурних елементів з позицій інституційної концепції були здійснені рядом провідних українських вчених юристів-фінансистів, зокрема Л.К. Вороновою, М.П. Кучерявенком, О.П. Орлюк, Н.Ю. Пришвою, Л.А. Савченко, Є.О. Алісовим, І. Б. Заверухою, Т.А. Латковською та іншими.

Так, Л.К. Воронова послідовно дотримується думки, що «система фінансового права побудована на підставі об'єктивно існуючих фінансових відносин. Особлива частина фінансового права, на її думку, поділяється на розділи або підрозділи, які складаються з фінансово-правових інститутів і субінститутів, у яких згруповані норми, що регулюють відносини в галузі: державного і місцевого бюджетів; державних і муніципальних позабюджетних цільових фондів; державних і муніципальних

доходів; державного і муніципального кредиту; державного і муніципального боргу; обов'язкового страхування; державних і муніципальних видатків; валютного контролю; грошової емісії та грошового обігу» [4, с. 42-46]. Не змінила власних поглядів Л.К. Воронова і в останніх своїх публікаціях. Зокрема вона зазначає: «Як відомо, в основу фінансового права, як і інших галузей права, покладено предмет і метод правового регулювання. Воно за тим же критерієм поділяється на підгалузі (бюджетне, податкове), правові інститути. Система фінансового права формується для всебічного регулювання фінансових відносин» [5, с. 111-124].

Т.А. Латковська серед проблем фінансового права, які, на її думку, потребують особливої уваги, називає проблеми загального характеру, що стосуються положень Загальної та Особливої частин фінансового права. Вона пише: «... положення Загальної частини фінансового права являють собою направляючу основу, яка визначає зміст та перспективи розвитку інститутів Особливої частини, які будуються за ознакою предмета правового регулювання та були визначені ще Ю.А. Ровинським...» [6, с. 132; 7, с. 57-64].

Представник харківської школи фінансового права М.П. Кучерявенко в томі II своєї праці «Курс податкового права» зазначає, що «фінансово-правовий інститут розглядається як група норм, що регулює з необхідною деталізацією типове суспільне відношення і в силу цього набуває відносну самостійність, стійкість і автономність функціонування» [8, с. 38-39]. Отже, не важко переконатися, що М.П. Кучерявенко якихось нових істотних якостей фінансово-правового інституту не виділяє, а фактично керується аргументацією щодо критеріїв систематизації інститутів у систему фінансового права, запропоновану ще радянським вченим С.Д. Ципкіним. Не змінив своїх поглядів вчений і по сьогоднішній день. Зокрема він пише: «Фінансове право містить досить широку сукупність фінансово-правових норм, об'єднаних у певну систему... В основу класифікації як безпосередньо галузі права, так і інших підрозділів, традиційно лежить предмет правового регулювання, тобто коло суспільних відносин, регульованих нормами того чи іншого правового утворення як первинного, так і вторинного. На первинному рівні виділяються галузі права, правові

інститути (субінститути) та їх об'єднання – підгалузі» [9, с. 230-240].

О.П. Орлюк зазначає, що фінансово-правові інститути «регулюють окремі напрямки фінансової діяльності держави та різні елементи фінансової системи» [10, с. 123]. Ці інститути мають свої особливості, складаються з правових норм, що регулюють певну групу однорідних суспільних відносин [11, с.149-157] у межах галузі права, але об'єднуються в одну систему через єдиний предмет та методи фінансово-правового регулювання [11, с. 149-157].

Подібною до вказаних поглядів щодо критеріїв утворення системи фінансового права є позиція і Н.Ю. Пришви, яка під фінансово-правовим інститутом у науці фінансового права розуміє сукупність норм права, що регулюють однорідну групу фінансових відносин. Матеріальною передумовою формування фінансово-правового інституту, на її думку, є наявність дещо самостійної за своїм змістом групи фінансових відносин, що об'єктивно вимагали б відокремленого правового регулювання [12, с. 45].

Ю.В. Боднарук, досліджуючи фактори, що дезінтегрують (інтегрують) фінансово-правові інститути, та їх вплив на систему фінансового права, зазначає, що «положення особливої частини фінансового права, яка хоч і не дістала загально визначеної концепції щодо своєї внутрішньої структури, загалом будується за інституціональним принципом (чи на напрямками (сферами) фінансової діяльності держави)...» [13, с.168].

Послідовним прихильником інституційної концепції є також І.Б. Заверуха. Зокрема, вона вказує на те, що у відносинах, що становлять зміст державного боргу та зумовлюють визначення державного боргу як самостійного правового інституту системи фінансового права, є два основні блоки проблем. По-перше, це залучення додаткових ресурсів до централізованого фонду грошових коштів, по-друге – обов'язок здійснити розрахунки за борговими зобов'язаннями Уряду, що виникають у зв'язку зі здійсненням запозичень; надавання гарантій; прийняття на підставі нормативно-правових актів інших боргових зобов'язань... існує також проміжний елемент, що стосується використання залучених коштів. Однорідність цих відносин, як відзначає І.Б. Заверуха в подальшому, є визначальним критерієм, що забезпечує... виділення

їх у самостійний інститут, який, за твердженням І.Б. Заверухи, й детермінує в кінцевому підсумку появу відповідного фінансово-правового інституту [14, с. 182, 209-210].

Заслуговує на увагу дослідження В.М. Вишневецького, спеціально присвячене аналізу системоутворюючих факторів та системи фінансового права України в умовах переходу до ринкової економіки, де автор зазначає, що «система фінансового права не може бути довільною, не може не відображати об'єктивної системи публічних фінансів з їх визначальною роллю» [15, с. 256]. Тобто, в цілому позиція В.М. Вишневецького щодо розуміння сутності системи фінансового права та фінансово-правового інституту, його детермінуючих факторів чітка, послідовна і сповна вписується в інституційну концепцію розуміння системи фінансового права.

До групи вчених юристів-фінансистів, що підтримують подібний підхід до системоутворюючих факторів у фінансовому праві відносять і О.А. Музику-Стефанчук. Зокрема, вона пише, що “для того, аби виділити та охарактеризувати будь-який інститут фінансового права, показати соціальну зумовленість його існування та призначення, необхідно перш за все виходити зі специфіки окремо взятого фінансового інституту, під яким ...слід розуміти певну сукупність однорідних, взаємопов'язаних за формами та методами мобілізації чи розподілу грошових коштів економічних відносин [16, с. 25]. При цьому, доповнюючи О.А. Музику-Стефанчук, О. Кузьменко вважає, що інститутом фінансового права може вважатися не будь-яка група фінансово-правових норм. Задля визначення інституту існують певні критерії (ознаки), відповідно до яких ту чи іншу сукупність фінансово-правових норм можна вважати інститутом фінансового права. Вказані автори звертаються до ознак фінансово-правового інституту, які були визначені ще в 70-і рр. ХХ століття відомим радянським теоретиком права С.С. Алексєєвим у праці «Структура радянського права» [17, с. 51]. Зокрема, С.С. Алексєєв вважав, що інституту права властиві три комплексні показники: 1) однорідність фактичного змісту; 2) юридична єдність (комплексність) норм; 3) законодавча відособленість [18, с. 124].

Прихильники інституційної концепції системності фінансового права продовжують розглядати фінансово-правовий інститут в межах пануючого ще в радянській час елементаристського підходу до пізнання правових явищ, що не дозволяє належним чином досягнути усі сутнісні риси вказаного феномену об'єктивної фінансово-правової дійсності. Інститут фінансового права, як структурний елемент системи фінансового права, вони і далі трактують як механічну, тобто випадкову сукупність фінансово-правових норм, які регулюють однорідну групу відносин, що виникають в сфері публічної фінансової діяльності держави.

Цей підхід, на нашу думку, не є перспективним для вироблення якісно нових теоретичних знань про системоутворюючі фактори у фінансовому праві та правових, іманентних критеріїв виділення фінансово-правових інститутів. Спільним для більшості українських вчених юристів-фінансистів, що дотримуються інституційної концепції фінансово-правового інституту, є повторення в інших історичних умовах наукових аргументів, сформульованих ще радянськими теоретиками фінансового права, схильність до економічного детермінізму, пошуків зовнішніх відносно фінансового права системоутворюючих факторів та недооцінка ролі власне фінансового права, яка в пострадянському суспільстві істотно змінилась.

Пошук системоутворюючих факторів у фінансовому праві на теренах української науки фінансового права здійснювали також і представники посуб'єктної концепції системи фінансового права. Прихильником таких поглядів на системність фінансового права є український вчений-фінансист А.Т. Ковальчук. У своїй докторській дисертації він резюмує: «фінансове право є визначальним «куратором» розподільних та перерозподільних відносин не безпосередньо, а через систему відповідних фінансово-правових інститутів – Міністерство юстиції, Міністерство економіки, Центральний банк, Державна податкова адміністрація, Державне казначейство, Держфінмоніторинг, Держфінпослуг, Рахункова палата, Контрольно-ревізійне управління тощо. На додаток до цього фінансово-правовий вплив здійснюють відповідні органи місцевого самоврядування. Саме у цьому колі та через

зазначені інституції фінансове право окреслює межі свого системного регулюючого впливу» [19, с. 130].

Посуб'єктна концепція фінансово-правового інституту, як і в попередній радянській період розвитку теорії фінансового права, залишилася найменш поширеною. Методологічною основою даного підходу, як переконує аналіз аргументів його прихильників, є висновки деяких вчених-фінансистів, які при визначенні структури фінансової системи за основоположний критерій обирають ту роль, яку відіграє відповідний суб'єкт фінансових відносин у створенні ВВП та національного доходу країни.

Говорячи про сучасний етап розвитку науки фінансового права, слід зазначити, що категорії «система фінансового права» та «фінансово-правовий інститут» дещо трансформувалися на основі теоретичних напрацювань Чернівецької школи фінансового права, що представлена такими вченими юристами-фінансистами як П.С. Пацурківський [20, с. 13], Р.О. Гаврилук [21, с. 305], Л.В. Вакарюк [22, с. 85-89], І.І. Бабін [23], Д.В. Костя [24, с. 78-83] та іншими, які розглядають поняття та природу фінансово-правового інституту з позицій якісно нового системного підходу до пізнання фінансово-правової дійсності. Виокремлення так званої системної метапарадигми в фінансовому праві – це своєрідний поштовх на шляху до подолання стереотипів у розумінні природи, сутності та функціонального призначення фінансово-правових інститутів. Адже, саме в межах такого типу пізнання правових явищ може бути достатньо з'ясоване поняття, природа та критерії виділення фінансово-правового інституту як цілісного системного утворення.

Так, згідно до положень системного підходу під фінансово-правовим інститутом розуміється діалектична єдність та взаємозумовленість його змісту та форми і зв'язків між ними [1]. Зміст інституту фінансового права з цих позицій є взаємоузгодженою системою фінансово-правових приписів, що містяться у нормах фінансового права. Інституту фінансового права властиві внутрішня та зовнішня форми. Внутрішню форму інституту фінансового права складають взаємозв'язки окремих його норм та якісно виокремлених їх груп між собою. Їх сутність зводиться до структурування фінансово-правових норм всередині інституту права. Зовнішню форму інституту фінансового права

являє собою межа, що утворюється системою окремих норм та якісно виокремлених їх груп із нормами інших інститутів фінансового права та публічними фінансами. Зовнішня форма інституту фінансового права детермінується його внутрішньою формою та змістом відповідного інституту фінансового права.

Саме формально-нормативна системність з її узагальнюючими принципами та постулатами, рівноцінним набором видових імперативних юридичних засобів сповна проявляє багатий потенціал кожного з інститутів фінансового права у забезпеченні у суспільстві цивілізованих змісту і форм фінансових правовідносин, чітко відображає у категорійно-понятійному апараті та юридичних конструкціях формальної визначеності онтологію фінансового права, надає впорядкованого характеру ієрархічному ряду фінансово-правових цінностей.

Висновки. 1. Як бачимо, наука фінансового права в дослідженнях системоутворюючих факторів у фінансовому праві сучасної України продовжує, як правило, спиратися на концептуальні положення трьох концепцій системності фінансового права, розроблені ще радянськими вченими юристами-фінансистами: фондової, інституційної та посуб'єктної. Дані концепції сутності системи фінансового права, фінансово-правових інститутів як структурних елементів цієї системи та критеріїв їх виділення, як засвідчив їх аналіз, базуються на марксистському-ленінському розумінні співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в праві. Вони виходять із розуміння права як своєрідної зовнішньої «надбудови» над внутрішнім «економічним базисом суспільства», а не як відносин форми та змісту, мають спільною ознакою абсолютизацію того чи іншого, але одного, головне, неправового, зовнішнього критерію систематизації відповідних юридичних норм.

2. Адекватним новим основним питанням теорії фінансово-правового інституту, на нашу думку, є системний підхід до дослідження проблем механізму функціонування інститутів фінансового права. Істинні критерії виділення фінансово-правових інститутів та формування їх у систему фінансового права необхідно шукати серед якостей власне фінансового

права. Ці критерії повинні втілювати у собі сутнісні якості фінансового права, його функціональне призначення та інструментальну роль, бути вираженням змістовного та формального вимірів фінансового права, адже його зміст завжди формальний, а форма змістовна.

Література:

1. Вакарюк Л.В. Головні властивості інститутів фінансового права / Л.В. Вакарюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 21. Частина 1. Том 2. – Ужгород-2013. – С. 122-124.
2. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків. Монографія. Вид. 2-е, стереотипне / А.А. Нечай. – Чернівці: Рута, 2006. – 264 с.
3. Лукашев А.А. К вопросу о методологии построения системы финансового права / А.А. Лукашев // Финансовое право. – М., 2006. – №7. – С. 2-5.
4. Воронова Л.К. Фінансове право України: Підручник / Л.К. Воронова. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.
5. Воронова Л.К. Воронова Л.К. Конституція України і фінансове законодавство / Л.К. Воронова // Право України. – 2012. – № 1-2. – С. 111-124.
6. Латковська Т.А. Проблемні питання теорії фінансового права на сучасному етапі / Т.А. Латковська // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип.62. – Одеса «Юридична літ-ра», 2011. – С. 131-138.
7. Латковська Т.А. Бюджетне законодавство: сучасний стан та перспективи розвитку / Т.А. Латковська // Право України. – 2013. – №1-2. – С. 57-64.
8. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права. В 6 т Т.П. Введение в теорию налогового права / Н.П. Кучерявенко. – Харьков: Легас, 2004. – 791 с.
9. Кучерявенко М. Лекція «Вступ до курсу «Фінансове право України» / М. Кучерявенко // Право України. – 2013. – №1-2. – С. 230-240.
10. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: підручник / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
11. Орлюк О. Ринки фінансових послуг як об'єкт фінансово-правового регулювання / О.П. Орлюк // Право України. – 2013. – №1-2. – С. 149-157.

12. Пришва Н.Ю. Система фінансового права: теоретичні проблеми / Н.Ю. Пришва // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 7 – 8 (81 – 82). – С. 42-48.
13. Боднарук Ю.В. Про фактори, що дезінтегрують (інтегрують) фінансово-правові інститути, та їх вплив на систему фінансового права /Ю.В. Боднарук// Актуальні проблеми держави і права: Збірн. наук. праць. Вип.62. – Одеса «Юридична літ-ра», 2011. – С. 167-176.
14. Заверуха І.Б. Державний борг України: проблеми правового регулювання: Монографія / І.Б. Заверуха. – Львів: Вид. центр імені Івана Франка, 2006. – 309 с.
15. Вишновецький В.М. Поняття фінансово – правового інституту / В.М. Вишновецький // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 1996. – Вип. 4-5. Правознавство. – С. 255-261.
16. Музика-Стефанчук О.А. Фінансове право: Навч. посібник /О.А. Стефанчук. – К.: Вид-во Паливода А.В., 2004. – 220 с.
17. Кузьменко О. Теоретико-методологічні засади визначення поняття і ознак інституту міжбюджетних відносин /О.Кузьменко// Юридична Україна. – 2009. – № 5. – С. 50-53.
18. Алексеев С.С. Структура советского права / С.С.Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1975. – 264 с.
19. Ковальчук А.Т. Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку / А.Т. Ковальчук. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 488 с.
20. Пацурківський П.С. Критерій правового начала – принцип формальної рівності суб'єктів правовідносин – і пострадянське фінансове право: проблеми теорії / П.С. Пацурківський // Право України. – 2008. - №1. – С. 10-16.
21. Гаврилюк Р. Еволюція природи пострадянського фінансового права / Р.Гаврилюк // Право України. – 2012. – № 11-12. – С. 305-313.
22. Вакарюк Л.В. Структура фінансово-правового інституту / Л.В. Вакарюк // Наук. вісник Чернівецького унів-ту: Збірн. наук. праць. Вип. 550: Правознавство. – Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т, 2010. – С. 85-89.
23. Бабін І.І. Юридична конструкція податку. Дисер. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / І.І. Бабін. – Чернівці, 2007. – 220 с.
24. Костя Д.В. Проблема визначення складових системи природоресурсних платежів / Д.В. Костя// Наук. вісник Чернівецьк. унів-ту: Збірник наук. праць. Вип. 525: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2010. – С. 78-83.